

- Onderwijsraad, 2019. *Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel. Stand van educatief Nederland 2019*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Schnabel, P., 2000. Een sociale en culturele verkenning voor de langere termijn. In: *Trends, dilemma's en beleid. Essays over ontwikkelingen op langere termijn*. Den Haag: CPB/SCP.
- Stevens, G. e.a., 2018. *HBSC 2017. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht [etc.].
- Twenge, J.M., 2006. *Generation Me. Why today's young Americans are more confident, assertive, entitled – and more miserable than ever before*. New York: Free Press.
- Werthorst, H. van de (red.), 2015. *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*. Amsterdam: AUP.

3

Dan wordt geluk weer heel gewoon

Nostalgie, onzekerheid en het verlangen naar verandering

PETER ACHTERBERG EN BRAM PEPPER

Beiden zijn verbonden aan de Universiteit van Tilburg, respectievelijk als hoogleraar en docent sociologie

Toen was geluk heel gewoon. Deze populaire comedy, waarin Joke Bruijs en Gerard Cox schitterden, en waarvan herhalingen werden uitgezonden tot januari 2019, schetst een ideaalbeeld van de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Het leven was weliswaar niet bepaald makkelijk, zeker niet voor een toch laagbetaalde trambestuurder en zijn werkloze vrouw die thuis de zaken regelde. Maar de dingen waren duidelijk, en de serie ademt een nostalgische zucht naar een lang vergaan verleden. Dergelijk romantisch of nostalgisch denken komt nogal eens voor. Zie bijvoorbeeld de opkomst van 'barbieren' die, gespecialiseerd in kapsels uit de jaren vijftig, zich louter lijken te richten op mannen. Of wat te denken van de populariteit van het woord 'fabriek', eens een plaats des onheils alwaar mensen zich in het zweet des aanschijns konden vervreemden, maar dat thans gezien wordt in een veel positiever licht, getuige voorbeelden als de 'frietfabriek', de 'argumentenfabriek', de 'bierfabriek' of de 'fietfabriek'. Popmuziek leent zich ook uitstekend voor een verlangen naar een tijd dat liedjes nog eenvoudiger of met echte instrumenten gemaakt werden. De Top 2000 is zelfs een jaarlijks terugkerend feest der nostalgie, waarbij opvalt dat de keuze voor 'oude' nummers echt niet alleen door ouderen gemaakt wordt. Vooral jongeren stemmen massaal op hits uit het verleden (Draaisma e.a. 2011).

Ook is nostalgisch denken nauw verbonden met politieke stromingen die de kop opsteken. Wat immers te denken van politici als Bauder en Wilders die met hun nostalgische politieke agenda's niet bepaald impopulair zijn. Terug naar de gulden, weg uit Europa, terug naar een tijd waarin 'we' ons nog simpelweg thuis konden voelen.

Het begrip 'nostalgie' is afkomstig van de zeventiende-eeuwse Zwitserse arts Johannes Hofer, en is een samentrekking van de Griekse woorden *nostos* (huiswaarts keren) en *algia* (een pijnlijke conditie).¹ Hofer muntte deze term om het ziektebeeld van extreme heimwee van elders vechtende Zwitserse huurlingen te vatten. Nostalgie is dus allereerst een medische term om een ziektebeeld te beschrijven, dat vooral ging over een verlangen om in een andere ruimte te zijn, namelijk weer thuis. Pas in de negentiende en twintigste eeuw werd nostalgie een verlangen naar aan andere, vaak geromantiseerde tijd. Nostalgie is nu dan ook geen te genezen ziekte, maar een vorm van melancholie (Davis 1979). Waarvoorheen terugkeren naar huis de oplossing was, is nostalgie nu enkel te verhelpen door tijdreizen.

In zijn proefschrift *Authenticity revisited* stelt Niels van Poecke (2017) dat de opkomst van dit soort nostalgisch denken staat voor een bredere, meer fundamentele culturele verandering in westerse samenlevingen.

In de literatuur wordt dikwijls de opkomst van het aloude romantische denken gerelateerd aan onzekerheden die uit processen van modernisering, industrialisering en rationalisering voortvloeien (Roeland e.a. 2011; Taylor 1991). Zo suggereert Roszak (1995) bijvoorbeeld dat in door-en-door gerationaliseerde samenlevingen als de onze, mensen minder makkelijk nog de zin van het leven kunnen ontdekken en dit culturele onzekerheid in de hand werkt (Zijdeveld 1970). Deze cultu-

1 Aangezien de Grieken deze term niet zelf hebben bedacht, wordt de term nostalgic door Boym (2001) benoemd als pseudo-Grieks of nostalgisch Grieks.

rele onzekerheid zou een nostalgische roep om 'echte' gemeenschappen in de hand werken (Van Poecke 2017). Nostalgie heeft volgens Sedikides e.a. (2004) een aantal functies voor het individu: het kan een positieve stemming bewerkstelligen, een gevoel van eigenwaarde beschermen en vergroten, een gevoel van sociale verbondenheid versterken en het kan het leven betekenis geven en daarmee existentiële en culturele onzekerheid verdriven. Culturele onzekerheid in doorgenerationaliseerde samenlevingen zorgt in deze visie dus voor nostalgisch denken. In dit hoofdstuk onderzoeken we eerst de omvang van het nostalgisch denken in Nederland, dan kijken we naar de verklaringen, met name die van culturele en economische onzekerheden, en tot slot willen we weten wat de consequenties zijn van het nostalgisch denken voor politiek en instituties. We maken hierbij gebruik van in 2013 verzamelde gegevens uit een enquête onder een representatieve uitnede van de Nederlandse bevolking. Omwille van de leesbaarheid wordt voor alle informatie over metingen en statistische methoden verwezen naar een online appendix.²

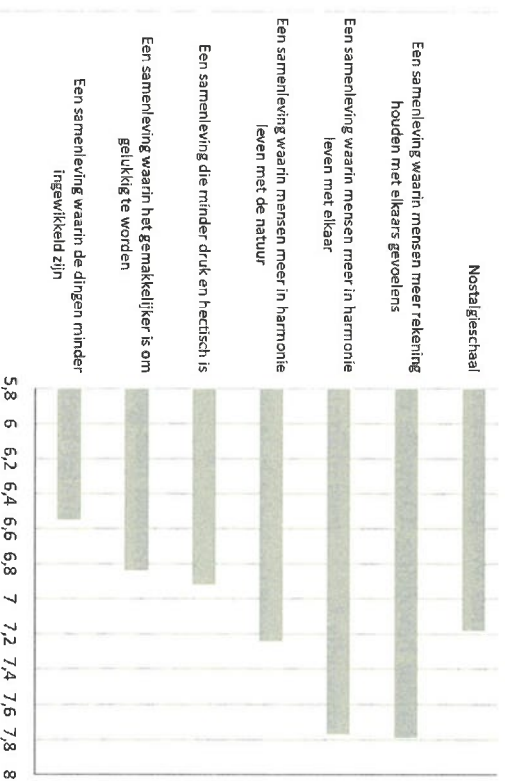
Hoe wijdverspreid is nostalgisch denken?

Figuur 1 (zie volgende pagina) laat zien hoe nostalgisch Nederlanders gemiddeld zijn. We hebben hun gevraagd in welke mate zij verlangen naar zes typen samenlevingen: een waarin mensen meer rekening met elkaar houden, een die minder heftisch is, enzovoort. De gemiddelde scores – 1 staat voor 'nooit', 10 staat voor 'al tijd' – op al deze vragen, en ook op de totaalschaal, laten zien dat de ondervraagden tamelijk nostalgisch zijn. Er blijkt een verlangen bij de respondenten naar een samenleving waar het leven harmonieuzer en minder complex is. Hoe-

2 Data, gebruikte syntaxen, en outputs voor deze bijdrage zijn opgeslagen op een projectsite via het Open Science Framework (<https://osf.io/>), op aanvraag bij de eerste auteur van dit stuk.

wel een dergelijke samenleving wellicht nooit heeft bestaan en daarmee utopisch lijkt, zijn de verlangens toch vooral geënt op een hang naar de overzichtelijkheid van vroeger.³ Vooral op de vragen waarin ingegaan wordt op de onderlinge verhoudingen in de samenleving, laat men een nostalgisch verlangen zien naar meer harmonie. Ook op de overige vragen scoren de ondervraagden ruim boven het theoretische midden van 5,5. De gemiddelde score op de samengestelde schaal is dan ook een dikke 7. Gemiddeld genomen, laat deze representatieve uitsnede van de Nederlandse bevolking dan ook zien nostalgische denkbeelden te omarmen.

Figuur 1. Gemiddelde nostalgie in Nederland (N=1920)

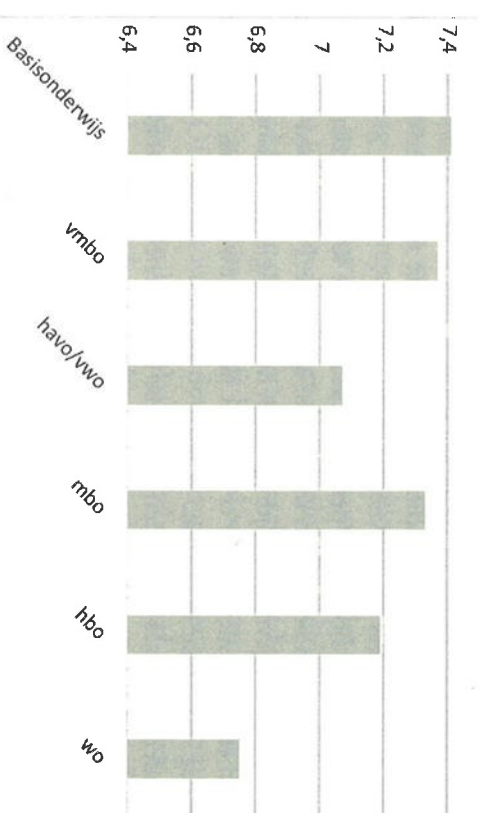

Mensen met verschillende opleidingsniveaus verschillen sterk van elkaar in hun omarming van nostalgische denkbeelden. Waar mensen met

3 In het algemeen vindt meer dan de helft van de Nederlanders dat het met de samenleving bergafwaarts gaat (Dekker e.a. 2016).

basisonderwijs als hoogst genoten opleiding sterk verlangen naar een andere, meer harmonieuze, minder complexe samenleving; is dit verlangen minder sterk aanwezig onder mensen met een academisch opleidingsniveau.

Figuur 2. Nostalgieverschillen naar opleiding

Nostalgisch denken verklaard

De vraag is hoe dit nostalgisch denken verklaard kan worden. Waarom omarmen sommige mensen dergelijke nostalgische denkbeelden meer dan andere? En vooral: Waarom zijn het juist de lager opgeleiden die nogal nostalgisch in het leven staan? We onderzoeken twee verklaringen hiervoor: culturele onzekerheid en economische onzekerheid.

Culturele onzekerheid in de vorm van anomie

We gaan eerst te rade bij sociologen die geïnteresseerd zijn in maatschappelijke gevoelens van culturele onzekerheid in de vorm van 'ano-

mie'. Anomie kan, in navolging van Srole (1956), gezien worden als het idee dat de complexiteit van de sociale en culturele orde een gevaar vormt. Dit idee niet te leven in een ordelijke, berekenisvolle samenleving kan dan leiden tot nostalgische verlangens als *a longing for continuity in a fragmented world* (Boym 2001). Deze culturele onzekerheid in de vorm van anomie wordt door veel sociologen gezien als een moderne ziekte en wordt in verband gebracht met drugs- en alcoholverslaving, diefstal, politiek radicalisme en veel meer normoverschrijdend gedrag (Elchardus & De Keere 2013).

Maar anomie hoeft niet per se als destructieve kracht gezien te worden; anomie kan ook leiden tot positief activisme. Het is goed mogelijk dat anomische gevoelens bijdragen aan het nostalgische verlangen te leven in een samenleving die er wellicht nooit is geweest, maar wel mooi genoeg is om naar te streven.

Nadere analyses laten zien dat deze anomische denkbeelden positief samenhangen met het hebben van nostalgische verlangens en dat ze sterker voorkomen onder lager opgeleiden (Achterberg & Houtman 2009). De vraag waarom dit zo is, zal vermoedelijk de sociologische gemeederen nog jaren bezighouden. Zien lager opgeleiden meer gevaar in de complexiteit van de sociale en culturele orde omdat ze zich erdoor bedreigd voelen, of omdat ze meer houvast nodig hebben dan hoger opgeleiden? Dat zal toekomstig onderzoek moeten uitwijzen. Hoe het ook zij, de anomische gevoelens onder lager opgeleiden verklaren voor een belangrijk deel waarom juist onder deze groep nostalgische denkbeelden vaker voorkomen dan onder hoger opgeleide groepen.

Economische onzekerheid

De tweede verklaring voor nostalgische denkbeelden is gericht op het idee dat deze denkbeelden vooral te vinden zijn onder zogeheten verlezers van de moderniteit (Winkenbergh 2000). Hierbij is

het niet zozeer het culturele onbehagen dat verklaart waarom mensen met een lager opleidingsniveau nostalgisch zijn, maar ziet men deze nostalgie eerder als een uitdrukking van economische verhoudingen. De termen verschillen: globaliseringsverlezers (Teney e.a. 2014), verliezers van de informatiematschappij (De Keere 2010) of moderniseringsverlezers (Betz 2004), maar het mechanisme is steeds hetzelfde. Mensen aan de onderkant van de stratificatieladder – mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie, laag gekwalificeerd werk, laag opleidingsniveau, hoog werkloosheidsrisico enzovoort – kunnen in dit soort verklaringen economisch niet meekomen. En of dat nu komt doordat als gevolg van globalisering hun werk wordt overgenomen door goedkope arbeidskrachten uit het buitenland of dat hun werkzaamheden zelfs helemaal verdwijnen naar lagelonenlanden. Of dat het nu komt doordat als gevolg van de opkomst van de kenniseconomie lager gekwalificeerd personeel zich niet gegaandeerd weet van het voortbestaan van hun banen. Of dat zij zich vanwege hun kwetsbare positie uitgebuit weten door midden- en hogere klassen. Dat maakt eigenlijk niets uit. Het eindresultaat van dit soort processen is dat juist deze mensen vanuit welbegrepen eigenbelang sociaal-economisch linkse, solidaire denkbeelden zullen huldigen (Achterberg & Mascini 2013). Inderdaad laat een karrevracht aan onderzoek zien dat lager opgeleiden sterk egalitaire denkbeelden huldigen. Zij wensen solidariteit, dat de sterkste schouder de zwaarste lasten dragen, en dat de samenleving zorgt voor eenieder die buiten de boot valt (Achterberg e.a. 2010; Gielens e.a. 2019). Te verwachten is dat dergelijke solidaire, egalitaire denkbeelden samen vallen met nostalgische verlangens naar een minder complexe, meer harmonieuze samenleving.

Dit blijkt inderdaad het geval. Analyse van onderzoeksuitkomsten laat zien dat mensen die egalitair zijn, sterker nostalgische verlangens naar een harmonieuze, simpele, minder hectische samenleving delen.

Verdere analyses laten zien dat dit egalitarisme ook deels kan verklaren waarom juist lager opgeleiden sterker dan hoger opgeleiden nostalgische denkbeelden huldigen. Lager opgeleiden omarmen, sterker dan hoger opgeleiden, egalitaire principes. Dat is in zekere zin ook logisch, want sociaal-economisch gezien hebben lager opgeleiden meer te winnen bij economische hervinding en grotere gelijkheid dan de hoger opgeleiden. Hun egalitaire denkbeelden dragen vervolgens bij aan een sterkere nostalgische hang naar een andere samenleving.

Kortom: hoe nostalgisch iemand is, kan worden verklaard vanuit twee perspectieven. Beide bieden, naast elkaar, redenen voor juist een nostalgische zucht naar een ander soort samenleving onder lager opgeleiden. Ten eerste kan het verklaard worden door culturele onzekerheid in de vorm van anomie. Dergelijke onbehaglijke denkbeelden zorgen ervoor dat men activistisch begint te verlangen naar een ander type, minder gecompliceerde samenleving. Ten tweede kan het verklaard worden door de economisch egalitaire en solidaire denkbeelden die veelvuldig voorkomen onder lager opgeleiden. Men zoekt meer solidaire verhoudingen in een samenleving. Die solidaire, harmonieuze verhoudingen worden node gemist.

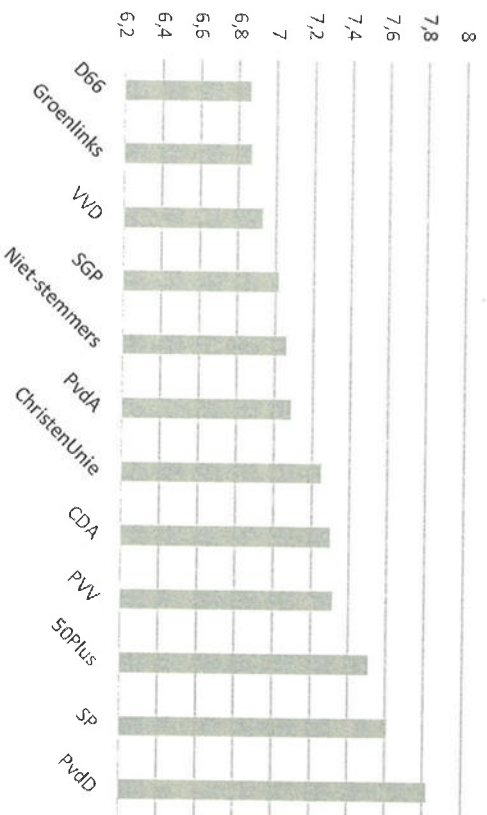
Nostalgie en verzet tegen instituties

Hebben nostalgische denkbeelden electorale gevolgen? En hoe is steun voor instituties gerelateerd aan nostalgie? Figuur 3 toont de gemiddelde nostalgische denkbeelden per electoraat. De vier achterbanen die het meest nostalgisch zijn, zijn die van de Partij voor de Dieren, de Socialistische Partij, 50Plus en de pvv. Nostalgische verlangens komen dikwijls tot uiting in een wens te leven in een samenleving waarin de mensen onderling, en met dieren en de natuur meer in harmonie en in evenwicht leven. Het is met het oog hierop niet vreemd om te zien dat vooral onder het electoraat van de Partij voor de Dieren de gemiddelde

nostalgie het grootst blijkt te zijn. Het tweede electoraat dat uitblinkt in nostalgische verlangens is dat van de sp – de partij waarvan het electoraat het meest egalitair in elkaar steekt.

Ten tijde van het vragenlijstonderzoek was er nog geen sprake van Forum voor Democratie, dat volgens Spierings (2019) mobiliseert op verlorene aanspraken; toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen of deze achterban ook sterk nostalgisch is. Onze voorlopige conclusie is dat nostalgische denkbeelden niet typisch links of rechts zijn, maar voorkomen onder achterbanen van partijen aan de randen van het politieke bestel (Mair 2009). Minder sterk ontwikkeld zijn de nostalgische denkbeelden bij de kiezers van meer centrale, gevestigde partijen.

Figuur 3. Gemiddelde nostalgie per electoraat

Dat juist electoraten van partijen aan de randen van het politieke bestel nogal nostalgisch zijn, roept de vraag op hoe nostalgisch denken is gerelateerd aan steun voor instituties. Deze partijen staan vaak kritisch tegenover centrale instituties als rechtspraak, media, wetenschap en

politiek (Achterberg & Mascini 2013). Recent onderzoek laat echter zien dat vertrouwen in instituties multidimensionaal is. En dat in ieder geval onderscheid gemaakt dient te worden tussen vertrouwen in instituties en vertrouwen in institutionele principes.

Dit onderscheid gaat uit van twee centrale dimensies van alle instituties. De eerste, ideologische, dimensie gaat over de vraag welke doelen, principes en idealen instituties moeten nastreven. De tweede, pragmatische, dimensie heeft betrekking op de uitvoerende instanties, en de alledaagse realiteit waar instituties mee te maken hebben. Uit publieke-opinie-onderzoek blijkt dat de ideologische dimensie van instituties vaak breed gesteund wordt (Norris 2011); meer dan uitvoerende, pragmatische, institutionele actoren, bijvoorbeeld rechters, wetenschappers of journalisten (Achterberg 2015). Er is een gapend gat tussen publiek vertrouwen in institutionele principes enerzijds en vertrouwen in de uitvoering en uitvoerders van die idealen anderzijds. Eigen onderzoek laat zien dat nostalgische mensen wantrouwend staan tegenover uitvoerende instituties dan minder nostalgische mensen. Instituties als rechtspraak, media, wetenschap en politiek zijn tamelijk invloedrijke maatschappelijke actoren die veel verandering teweegbrengen (Merton 1957). Nostalgisch ingestelde mensen neigen ernaar deze instituties te zien als onaantastbaar, oncontroleerbaar en voor hen onbeïnvloedbaar. Juist dat instituties zo'n invloedrijke rol spelen, kan verklaren waarom nostalgische mensen die liever een andere samenleving zouden zien deze instituties verantwoordelijk houden voor de dagelijkse troep waarmee ze geconfronteerd worden (Zijderfeld 2000; Gauchat 2011).

Het feit dat nostalgisch ingestelde mensen minder vertrouwen hebben in centrale instituties, betekent echter niet dat ze geen rol zien voor deze instituties. Sterker nog, meer dan anderen vertrouwen nostalgisch ingestelde mensen de institutionele principes. Zij steunen de democratie als best mogelijke regeringsvorm van harte. Zij vinden meer dan anderen dat ware kennis alleen verkregen kan worden door

systematisch en onbevooroordeeld onderzoek. Zij ondersteunen meer dan anderen het idee dat iedereen voor de wet gelijk is en dat dit gega-randeerd moet zijn. En dat iedereen moet worden geïnformeerd over zaken van publiek belang.

Een weg terug of vooruit?

De Nederlander is nogal nostalgisch ingesteld, maar dit geldt niet voor iedere Nederlander in even sterke mate. Opleiding speelt een belangrijke rol bij het omarmen van nostalgische denkbeelden; lager opgeleiden zijn er duidelijk meer van gecharmeerd dan hoger opgeleiden. Er zijn twee verklaringen voor deze hang naar nostalgisch denken, een culturele en een economische. In beide gevallen ervaren lager opgeleiden een groter verlies. Cultureel ervaren zij meer anomalie en economisch profiteren lager opgeleiden van de globalisering. In beide gevallen is het onderliggende mechanisme onzekerheid en een gevoeld onvermogen om iets aan de situatie te veranderen. Deze onmacht voedt een verlangen naar een tijd waarin zaken overzichtelijk waren en er loon naar werken was. Een melancholisch verlangen naar een tijd die destijds veelal een stuk minder florissant was dan nu gedacht wordt. Nostalgie is *a sentiment of loss and displacement, but is also a romance with one's own fantasy* (Boym 2001).

De vraag is of het nostalgisch denken toeneemt. Onze gegevens dateren uit 2013, een tijd waarin de gevolgen van de economische crisis volop merkbaar waren. Een gebrek aan vergelijkbare gegevens zorgt er bovendien voor dat het onmogelijk is een trend empirisch vast te stellen. Maar het lijkt erop dat er wel degelijk iets is veranderd in de loop van de tijd. Verlangde de mens aan het begin van de twintigste eeuw nog naar een futuristisch utopia, aan het begin van de eentwintigste eeuw wentelt een behoorlijk deel der Nederlanders zich in een terugverlangen naar een nostalgisch utopia. Nostalgisch denken is daarmee

een typisch modern fenomeen waarnaar veel meer onderzoek gedaan zal moeten worden.

De politieke consequenties van nostalgisch denken zijn weinig eenduidig. De nostalgische mens heeft minder vertrouwen in de vertegenwoordigers van instituties, maar heeft tegelijkertijd nog steeds een groot vertrouwen in de institutionele principes. Onderdeel van het nostalgische wereldbeeld is dat de principes van de democratische rechtsstaat, met een nadruk op (rechts)gelijkheid en transparantie, door de huidige uitvoerders (politici, ambtenaren) niet voldoende worden nageleefd. Dat op dit moment populistische partijen de handen op elkaar krijgen bij grote groepen in de samenleving is ook niet zo gek, aangezien deze democratische partijen vooral roepen om het heft weer in eigen handen te nemen. Deze partijen, inclusief Baudet, appelleren aan de economische en culturele onzekerheid bij burgers en beloven een weg vooruit of terug naar een samenleving die weer mooi en harmonieus is. Waarin gelukkig worden weer heel gewoon wordt. De vraag is echter of populistische partijen bij regeringsdeelname het vertrouwen in de uitvoerders weten te herstellen, of dat de kiezer eendaags nostalgisch terugdenkt aan de 'oude' politiek.

Literatuur

- Achterberg, P., 2015. *Een eenzame visserman op zoek naar gelijk*. *Sociologie*, 111(1).
 Achterberg, P. & Houtman, D., 2009. Ideologically 'Illogical'? Why Do the Lower-Educated Dutch Display so Little Value Coherence? *Social Forces*, 87(3).
 Achterberg, P., Houtman, D. & Derks, A., 2011. Two of a kind? Anti-welfarism and economic egalitarianism among the lower-educated Dutch. *Public Opinion Quarterly*, 75(4).
 Achterberg, P., Koster, W. de & Waal, J. van der, 2017. A science confidence gap: Education, trust in scientific methods, and trust in scientific institutions in the United States, 2014. *Public Understanding of Science*, 26(6).

- Achterberg, P. & Mascini, P., 2013. Kenmerken Nederlanders die de rechtspraak wantrouwen zich door institutioneel wantrouwen in het algemeen? *Nederlands JuristenBlad*, 2013 (11).
 Achterberg, P., Veen, R.J. van der & Raven, J., 2010. *Omstriden solidariteit*. Amsterdam: AUP.
 Berger, P.L., Berger, B. & Kellner, H., 1973. *The homeless mind. Modernization and consciousness*. Random House.
 Betz, H.G., 2004. The growing threat of the radical right. In: *Right-wing extremism in the twenty-first century*. London: Routledge.
 Boyrn, S., 2001. *The future of nostalgia*. New York: Basic Books.
 Canovan, M., 1999. Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political studies*, 47(1).
 Davis, F., 1979. *Yearning for yesterday. A sociology of nostalgia*. New York: The Free Press.
 Dekker, P., Ridder, J. den, Houwelingen, P. & Broek, A. van den, 2016. *COB Burgerperpectieven 2016/4*. Den Haag: scr.
 Draisma, D., Wijffes, H., Vingerhoets, A., e.a., 2011. *De muziek zegt alles*. De Top 2000 onder professoren. Atlas-Contact.
 Elchardus, M. & Keere, K. de, 2013. Social control and institutional trust: Reconsidering the effect of modernity on social malaise. *The Social Science Journal*, 50(1).
 Gauchat, G., 2011. The cultural authority of science: Public trust and acceptance of organized science. *Public Understanding of Science*, 20(6).
 Gielens, E., Roosma, F. & Achterberg, P., 2019. Deservingness in the eye of the beholder: A vignette study on the moderating role of cultural profiles in supporting activation policies. *International Journal of Social Welfare*.
 Keere, K. de, 2010. Wantrouwen in wetenschap: een kwestie van reflexiviteit of maatschappelijk onbehagen? *Sociologie*, 6(1).
 Mair, P., 2009. Representative versus responsible government. *MPPG Working Paper*, 09/8.
 Merton, R.K., 1957. *Social theory and social structure*. The Free Press of Glencoe.
 Minkenberg, M., 2000. The renewal of the radical right: Between modernity

- and anti-modernity. *Government and opposition*, 35(2).
- Norris, P., 2011. *Democratic deficit. Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.
- Pinker, S., 2018. *Enlightenment now. The case for reason, science, humanism, and progress*. Penguin.
- Poecke, N.N. van, 2017. *Authenticity revisited. The production, distribution, and consumption of independent folk music in the Netherlands (1993-present)*. Proefschrift. Rotterdam: ermecc.
- Reynolds, S., 2011. *Retromania. Pop culture's addiction to its own past*. Faber and Faber.
- Roeland, J., Aupers, S. & Houtman, D., 2011. Fantasy, paranoia en het romantisch erfgoed. *Sociologie*, 7(1).
- Rozsak, T., 1995. *The making of a counter culture. Reflections on the technocratic society and its youthful opposition*. University of California Press.
- Sartori, G., 1969. From the sociology of politics to political sociology. *Government and Opposition*, 4(02).
- Sedikides, C., Wildschut, T. & Baden, D., 2004. Nostalgia: Conceptual issues and existential functions. In: Greenberg, J., e.a., *Handbook of Experimental Existential Psychology*. Guilford Publications.
- Spietings, N., 2019. Forum voor Democratie mobiliseert op verloren aanspraken. Socialevertragsstukken.nl. Via: www.socialevertragsstukken.nl/forum-voor-de-mocra-rie-mobiliseert-op-verloren-aanspraken/
- Srole, L., 1956. Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study. *American Sociological Review*, 21(6).
- Taylor, C., 1991. *The malaise of modernity*. House of Anansi.
- Teney, C., Laceywell, O.P. & Wilde, P. de, 2014. Winners and losers of globalization in Europe: attitudes and ideologies. *European Political Science Review*, 6(4).
- Zijderveld, A.C., 1970. *The abstract society. A cultural analysis of our time* (vol. 819). Garden City, NY: Doubleday.
- Zijderveld, A.C., 2000. *The Institutional Imperative. The Interface of Institutions and Networks*. Amsterdam: AUP.